

Світлана Богодиста
(Полтава)

**ВІД КОЗАКА ДО СОТНИКА – ПРОСТА ЛЮДИНА,
ЩО ТВОРИЛА ІСТОРІЮ**
(на основі життя та діяльності отамана Вільного козацтва у селі
Мачухи Полтавського повіту Шевченка Дмитра Кириловича)

На основі архівної справи досліджується краєзнавча сторінка національно-визвольної боротьби українців на Полтавщині у селі Мачухи. Предметом дослідження стала участь у збройній боротьбі Дмитра Кириловича Шевченка, який брав участь у створенні Вільного козацтва. Наведені факти бойової діяльності Мачушанської сотні під час наступу більшовицьких військ на чолі з М. Муравйовим.

Ключові слова: Дмитро Кирилович Шевченко, Полтавщина, Мачухи, вільне козацтво, Українська революція 1917–1921 рр.

Based on the archival file, the article examines the local history of the national liberation struggle of Ukrainians in the village of Machukhy in Poltava region. The subject of the study is the participation in the armed struggle of Dmytro Shevchenko, who took part in the creation of the Free Cossacks. The facts of the combat activity of the Machushanska Hundred during the offensive of Bolshevik troops led by M. Muravyov are presented.

Keywords: Dmytro Kirillovych Shevchenko, Poltava region, Stepmothers, free Cossacks, Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Без перебільшення можна сказати, що Українська революція 1917–1921 років стала однією із найвизначніших у національній історії ХХ століття. Її події так довго приховувалися під ідеологічним ґрунтом радянської влади, що попри чверть століття незалежності, велику джерелознавчу базу з теми, щороку відкриваються нові й нові її факти, а окремі її події не досліджені й досі. На думку автора, таким унікальним, але недостатньо дослідженим явищем є діяльність Вільного козацтва в Україні. Особливо «білою плямою» залишається його діяльність у регіонах. У нашому дослідженні ми вирішили не просто проаналізувати створення і діяльність Вільного козацтва в краї, а зробити це на основі невідомих досі матеріалів про діяльність Вільного козацтва на Полтавщині в селі Мачухи Полтавського району, про його отамана, людину яка створила цей підрозділ – Шевченка Дмитра Кириловича.

Народився Шевченко Дмитро Кирилович 1890 року в родині селянина (на той час суспільного стану «козаки» вже не існувало). У 1912 році його призвали до армії в якій він служить до 1917. Звиклий будь-яку справу виконувати сумлінно, до служби ставився серйозно, а тому дослужився від рядового солдата до унтер-офіцера, згодом

отримує молодший офіцерський чин – підпрапорщик. Зі спогадів його родичів, у 1917 році Дмитро Кирилович якийсь час перебуває в Києві, де був делегований від свого підрозділу на Перший Український військовий з'їзд. 1917 року він приймає активну участь у формуванні і роботі Української Центральної ради (не дарма у обвинуваченні слідчого НКВС Шевченко характеризується як: «*активний член Центральної ради*» [7]). Саме у цей історичний період на Україні починає формування Вільного козацтва. Перші загони Вільного козацтва з'явилися навесні 1917 на Звенигородщині (Київська губернія) для охорони правопорядку. У серпні 1917 року відбулося формування загонів Вільного козацтва у повітах: Бердичівському, Уманському, Київському, Канівському, Черкаському, Остерському, Ніжинському та Борзнянському. 21-28 вересня 1917 року в Києві відбувся з'їзд представників народів і областей Російської держави, який отримав назву «З'їзд поневолених народів» – 100 делегатів представляли понад 10 націй, а також 9 різних козацьких військ.

За спогадами його рідних та матеріалами судової справи відомо, що Дмитро Шевченко був одним із делегатів цього з'їзду від Полтавщини [7, 8]. У 1918 році Дмитро Кирилович повертається в село Мачухи, де, за його особистими свідченнями у протоколі допиту формує Мачушанську сотню Вільного козацтва. На початку січня 1918 року у Полтаві сталася подія, яка вплинула на весь хід першої українсько-російської війни 1917–1918 років. 6-го січня 1918 р. в Полтаву прибуває велика група (більше 500 чоловік) більшовицьких сил під командуванням М. Муравйова, які просувалися з Донбасу на Київ. Хоча в Полтаві і знаходилась певна кількість військ Української Народної Республіки, зокрема підрозділи полку імені Івана Богуна, збройну оборону більшовицьким загонам організувати було важко. Полтавська Рада заявила Муравйову «*про свій нейтралітет*» і просила швидше покинути місто. Намагаючись щось дізнатися про Шевченка, ми шукали інформацію на його батьківщині в с. Мачухи, і в одній родині згадали розповідь їх дідуся – Семена Наріжняка, який згадував, що «Мачушанська сотня Вільних козаків під командуванням Дмитра Шевченка вела справжній бій з групою муравйовців на території теперішніх Червоних казарм у Полтаві» [10].

Важливим є той факт, що Семен Наріжняк не просто був свідком, а й учасником цього бою – простий селянин, неосвічений і не схильний фантазувати, приводив такі подробиці, які міг лише бачити особисто. Ось, що згадали рідні Степана Наріжняка: «дід не часто розповідав про ті події, бо була СРСР, а про таке говорити, ну, самі знаєте... Але коли вже Незалежність стала, то він говорив, що на Червоних казармах сіклися з червоними, як скажені, багато, хто там залишився, але й муравйовців, переважно матросів, загинуло багато. Дмитро тоді вистояв...» [10]. З матеріалів слідства бачимо, розробка бойової операції належить особисто Дмитру Кириловичу Шевченку: «... скориставшись

частковим уповільненням бойових дій муравйовців, які розташувалися в приміщенні Червоних казарм, ми (мачушанські козаки) підійшли у темряві до приміщення силами близько 60-70 бійців і затихли в кущах. Оскільки і одна, і друга сторона ходили переважно в солдатських шинелях Першої світової війни, у командира козаків визрів план – двоє міцних хлопців зняли з лафетів 2 кулемети «Максим», прикріпили на ремнях їх під шинелями і, змішавшись в темряві з муравйовцями, пронесли кулемети на горище і засіли там. Цьому сприяла і любов муравйовців до горілки» [7]. Після засідки, козаки, що причаїлися в кущах перед будівлею, відкрили вогонь по казармах. Муравйовці, які були впевнені, що бояться у Полтаві нікого, спочатку отетеріли, але швидко оговтались. Визначивши, що вогонь веде 50-70 стрільців, майже всі вискочили на вулицю (більше 500) з метою розігнати і перебити зухвальців. Саме у цю хвилину з даху Червоних казарм вдарило 2 кулемети. У муравйовців склалося враження, що їх оточили і атакують значно більші, а головне добре організовані і озброєні сили. І це після впевненості, що військ у Полтаві немає. Піднялася паніка, і хоч убитих та поранених було дуже небагато, муравйовці швидко відступили до Південного вокзалу, куди з ранку мав прийти їхній загін підкріплення. Тим часом, козаки швидко повернулися в рідне село. На ранок про інцидент стало відомо самому Муравйову. Провівши «слідство» і з'ясувавши, хто розігнав його загін, він направляє у Мачухи групу своїх бійців, але козаки встигли зайняти оборону навколо села і зустріли більшовиків кулеметним вогнем. Цікаво, що сам Муравйов ніде не згадував про цей випадок. Не дивно, адже він не хотів визнавати, що загін селян на чолі з підпрапорщиком переміг у бою регулярний військовий підрозділ під командуванням підполковника. Хоча у кримінальній справі Шевченка немає згадок про бій біля Червоних казарм, цьому є пояснення. Слідчий, що вів справу, не міг зафіксувати документально факт поразки більшовицького загону в бою з селянами. В ті часи, коли велося слідство, офіційна радянська історія описувала окупацію російськими військами України, як визволення від націоналістичного гніту і не згадувалось про жоден факт опору більшовикам. Нав'язувалася думка, що українські селяни зустрічали російських більшовиків як своїх визволителів. І будь яка згадка про селянський спротив окупантам розцінювалася, як антирадянська агітація. Однак з'являються згадки про бій, чи стрілянину в районі Червоних казарм у деяких мемуаристів – у Віктора Андрієвського «З минулого» та Всеволода Петріва «Спомини з часів української революції». Якщо зіставити ці факти і розповіді очевидців, матеріали слідства, випадок розгону муравйовців силами мачушанської сотні під командуванням Шевченка має історичні підтвердження.

Єдина згадка про військові зіткнення більшовиків Муравйова з мачушанським козацтвом, яку автору вдалося знайти, є у щоденнику В. Короленка від 28 березня 1918 року, де згадується факт арешту

«разведки товарища Каски», кулеметний бій козаків з муравйовцями у Мачухах і організатор Вільного козацтва у Мачухах – такий собі Шведенко. З великою часткою вірогідності можна припустити, що мова йде про Шевченка Дмитра Кириловича [6, с. 13]. Після бойового зіткнення мачушанців і муравйовців, на наступний день, більшовиками було арештовано вісім козаків. Як пише Короленко, за його проханням через кілька днів їх відпустили, не застосувавши до мачушан і Мачух жодних каральних заходів. Автор припускає, що інциденти біля Червоних Казарм і під Мачухами показали більшовикам значну силу Вільного козацтва і вступати з ними у відкрите протистояння у цей період для Муравйова було дуже не вигідно.

Джерела та література

1. Ткаченко В. Г. Історія міст і сіл Української УРСР. Київ, 1967.
2. Лободаєв В. М. Українське Вільне козацтво 1917–1918 рр. Київ, 2000.
3. Сень Л. В., Диркач Н. В. Українська революція 1917–1920 рр. на Полтавщині. Харків, 2016.
4. Скоропадський П. Спогади кінця 1917–1918 рр. Київ-Філадельфія, 1925.
5. Борис Р. Вільне козацтво – ідея збереження народу в 1917 році в Україні. Львів, 1934.
6. Короленко В. Г. Дневники 1917–1921 рр. Харків, 2013.
7. Копія кримінальної справи обвинуваченого Шевченка Д. К.
8. Спогади Шевченко Є. Є.
9. Спогади Шевченко Р. В.
10. Спогади Наріжняка С. В.

УДК 355.1-057.36-057.75

Ірина Рева
(Полтава)

ЮРІЙ ДМИТРЕНКО (ГОРСЬКИЙ) – СПРАВЖНІЙ НЕСКОРЕНИЙ

У статті йдеться про формування нового сучасного пантеону військових героїв, які прославилися своїм героїзмом у російсько-українській війні. Предметом дослідження є бойовий шлях полтавця Юрія Дмитренка з позивним «Горський», який брав участь у бойових діях на Сході України, отримав тяжке поранення. Головним джерелом для написання статті стали матеріали бесіди з Юрієм Дмитренком, його спогади.

Ключові слова: Юрій Горський, російсько-українська війна, Полтава, Збройні сили України.

The article deals with the formation of a new modern pantheon of military heroes who became famous for their heroism in the Russian-Ukrainian war. The subject of the study is the combat path of Yuriy Dmytrenko, a Poltava resident with the call sign